

Arkeolojik Miras ve Tarihi Eserlerin Sürdürülebilirliği: Afet Risklerinin Analizi ve Çanakkale Üzerine 6

Lütfiye Alkan¹

Özet

Arkeolojik kazı alanları ve tarihi miras unsurları, doğal afetler karşısında yüksek risk altındadır. Bu durum, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını tehdit etmektedir. Araştırmanın amacı, afet risklerinin kültürel miras üzerindeki etkilerini analiz ederek arkeolojik alanların sürdürülebilirliğine katkı sunacak stratejiler geliştirmektir. Karma yöntem benimsenmiş olup afet risk haritaları, istatistiksel veriler ve ulusal/uluslararası kurum raporları nicel veri kaynaklarını oluşturmuştur. Literatür taraması, vaka analizleri ve mevcut çalışmaların sistematik değerlendirilmesi nitel veri toplama teknikleri olarak kullanılmıştır. Kültürel mirasın yalnızca fiziki yapılar değil, toplumların kolektif belleği açısından da korunması vurgulanmıştır. Afet sonrası müdahale kapasitesinin yetersizliğinin kalıcı kayıplara yol açabileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Çanakkale ili özelinde yapılan analizlerle bölgedeki tarihsel ve stratejik önemi belirlenmiştir. Araştırma bulguları, etkili risk yönetimi için afet planlarının oluşturulması ve yerel paydaşlarla işbirliğinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Geliştirilen yaklaşımın uygulayıcı kurumlar için rehber olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca, kültürel mirasın korunmasında afet yönetimiyle bütünleştirilmiş bir yöntemi desteklemektedir. Sonuç olarak bu çalışma, alan yazına katkı sunarken yerel ve ulusal düzeyde karar alma süreçlerine kuramsal bir zemin oluşturacaktır.

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Disiplinlerarası Kültürel Miras Yönetimi Bölümü, ltfy_alkan@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-8078-687X>

1. Giriş

Kültürel miras, bir toplumun kültürünü, geleneklerini ve temel değerlerini yansıtan, geçmişle gelecek arasındaki bağları oluşturan önemli bir unsurdur. Bu mirasın somut ve soyut olarak iki ana kategoriye ayrıldığı bilinmektedir. Fiziksel özelliklere sahip olan arkeolojik alanlar, tarihi yapılar ve mimari unsurlar somut kültürel miras kapsamında değerlendirilirken; geleneksel anlatılar, ritüeller, el sanatları ve ustalık gerektiren geleneksel meslekler gibi öğeler ise somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanmaktadır. Bu unsurlar genellikle sözlü ya da pratik yollarla nesilden nesile aktarılmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle toplumların özgün kültürel kimliklerini kaybetme riski arttıkça, bu mirasın korunması ve gelecek nesillere düzgün bir şekilde aktarılması her zamankinden daha kritik bir önem taşımaktadır.

Arkeolojik alanlar ve tarihi eserler, doğal afetler, iklim değişikliği ve insan kaynaklı tehditler karşısında savunmasız durumdadır (ICOMOS, 2017). Türkiye, zengin arkeolojik varlıklarıyla öne çıkan bir ülke olmasına rağmen, bu miras unsurlarının önemli bir kısmı afet riski altındadır. 6 Şubat 2023'te merkez üssü Pazarcık (Mw 7.7) ve Elbistan (Mw 7.6) olan Kahramanmaraş depremleri kültürel miras alanlarının bu tür afetlerde ne kadar savunmasız olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Çanakkale ilinde Çimenlik ve Kilitbahir kaleleri ile Troya ve Assos gibi dünya çapında tanınan arkeolojik ve tarihi alanların bulunması, bu bölgede afetlere karşı koruma stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

AYDES (Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi) verilerine göre, 2023 yılında Türkiye'de kaydedilen 5.233 doğal afet olayının (Deprem: 830, Su baskını: 2.028, Orman Yangını: 1.711) önemli bir kısmı, kültürel miras alanlarının yoğun olduğu bölgelerde meydana gelmiştir. Bu veriler, koruma stratejilerinin acilen gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kültürel mirasın korunması, sadece geçmişin izlerini sürdürmek değil, aynı zamanda geleceğe aktarılacak kolektif bir değer yaratmaktır.

Çalışmanın temel hipotezi, Çanakkale'deki kültürel miras alanlarının doğal afetler karşısında yüksek risk altında olduğu ve bu risklerin yönetiminde mevcut koruma politikalarının etkinliğinin, yerel paydaş katılımı düzeyi ve afet planlarının bütünlüklüğü ile doğrudan ilişkili olduğu üzerine kurulmuştur.

Bu hipotezi test etmek amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

- Türkiye'de (Ör. Çanakkale) arkeolojik mirası en çok tehdit eden afet türleri nelerdir?
- Mevcut koruma politikaları bu riskleri önlemede ne derece etkilidir?

- Yerel paydaşların risk yönetimine katılımı nasıl artırılabilir?

Bu sorular nicel veri analizleri (AFAD ve AYDES istatistikleri, risk haritaları) ve nitel değerlendirmeler (mevcut politika dokümanlarının analizi, literatür taraması) yoluyla karma yöntemle ele alınacaktır. Çalışmanın bulguları, hem Çanakkale özelinde hem de benzer risk altındaki diğer tarihi alanlar için politika önerileri geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Çalışma, Çanakkale ilindeki tüm arkeolojik ve tarihi alanları kapsamamakta olup özellikle UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Troya Antik Kenti ve Assos Arkeolojik Alanı gibi öne çıkan temel miras alanlarıyla sınırlıdır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

2.1. Kültürel Miras ve Afet Riski

Kültürel miras, insanlığın tarihsel süreçte ortaya koyduğu bilimsel, sanatsal, kültürel ve dini üretimlerin somut ya da soyut temsillerini barındırmaktadır. Bu miras, yalnızca geçmişe ait kalıntıları değil; toplumun ortak kimliğini, aidiyet duygusunu ve tarihsel sürekliliğini destekleyen temel unsurları ifade etmektedir (UNESCO, 1972). Bu durum, toplumsal bütünlüğün inşasında kültürel mirasın oynadığı rolü ortaya koymaktadır.

16 Kasım 1972'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*, Türkiye'de 17 Aralık 1975'te yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme ile kültürel miras; somut ve somut olmayan olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmıştır.

Banerjee'ye (2007) göre, kültürel miras, topluluk düzeyi ile birlikte bu mirasın zaman içerisindeki direnç ve sürdürülebilirliğiyle değerlendirilir.

Timothy (2011), kültürel mirasın hem somut yapıları hem de soyut değerleri barındırdığını vurgulamaktadır. Somut miras; tarihi yapılar, kırsal alanlar, köyler, sanat koleksiyonları, el sanatları ve antikalar gibi fiziksel varlıkları içerirken, soyut miras ise kültürel kimliği besleyen manevi öğeleri temsil etmektedir. Bu çerçevede kültürel miras, dinamik yapılar bütünüdür. Somut olmayan kültürel miras, büyük ölçüde sözlü geleneklere dayanmaktadır. UNESCO tarafından kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, bu alandaki unsurları net biçimde tanımlamıştır. Sözlü edebiyat ürünleri, toplumsal hafızayı yansıtan törenler, kültürel kimliği pekiştiren şenlikler, geleneksel sanatlar, el sanatları ile nesilden nesile aktarılan bilgi ve beceriler bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel birikimini ve kimliğini oluşturan unsurların sürekliliğini ve bütünlüğünü ifade etmektedir (Hakala et al., 2011). Bu tanımlar, kültürel mirasın yalnızca geçmişi yansıtmadığını, aynı zamanda toplumların dayanıklılığıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

Gürçayır (2011), somut olmayan kültürel mirasın temel özelliklerini sözlü aktarım yoluyla yaşayan, toplulukların katılımıyla sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu miras türü, toplumsal katılımı dönüşen ve güncellenen bir süreçtir. Somut kültürel mirastan farklı olarak, yalnızca korunması gereken bir öge değil, aynı zamanda aktif olarak geliştirilen ve yaşatılan bir miras biçimidir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın pasif bir nesne değil toplumlar tarafından sürekli yeniden tanımlanan bir yaşantı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğal miras; biyolojik çeşitliliği barındıran ekosistemleri, jeolojik oluşumlar ve estetik değeri olan doğal alanları kapsamaktadır. Bu bağlamda kültürel peyzaj alanları, arkeolojik sitler ve ekolojik açıdan hassas bölgeler doğal miras kapsamında değerlendirilmektedir.

Kültürel mirasın tanımı zaman içinde gelişmiş ve zenginleşmiştir. Milli kimliğimizi, ortak değerlerimizi, tarihi kent dokularını, arkeolojik ve anıtsal yapıları; dil, gelenek ve ritüeller gibi unsurlar da dahil olacak şekilde kapsamaktadır (Ünal, 2014, s.11). Bir ögenin kültürel miras kabul edilebilmesi için yalnızca tarihsel değere sahip olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu değer bilinci olarak kuşaktan kuşağa aktarılması, özgünlüğünü koruması ve toplumun onayından geçmiş olması gerekmektedir. Kültürel miras, etnolojik ve antropolojik bakış açılarıyla bütünleşerek, taşınabilir ya da taşınmaz nitelikteki sanatsal eserlerin evrensel değerini ifade eder (Diker, 2016). Bu bağlamda kültürel miras, sadece geçmişin korunması değil, aynı zamanda günümüz toplumlarının kültürel sürekliliğinin sağlanması açısından da işlevsel bir araçtır.

Kunt (2023), kültürel miras kavramının tarihsel süreçte sadece fiziksel yapılarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda manevi, sosyal ve toplumsal değerleri de kapsayacak şekilde genişlediğini ifade etmektedir.

Literatür çalışmaları sonucunda, kültürel mirasın doğal afetler ve insan kaynaklı riskler karşısında ciddi tehditler altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Depremler, seller, yangınlar ve iklim değişiklikleri gibi faktörler, tarihi yapılar üzerinde kalıcı tahribatlara yol açabilmektedir. Bu risklerin azaltılabilmesi için bilimsel temelli yaklaşımlar kadar, yerel paydaşların katılımını içeren kolektif koruma stratejilerinin uygulanması gerekmektedir.

2.1.1. Afet Türleri ve Arkeolojik Alanların Maruz Kalma Durumu

Sürdürülebilir miras yönetimi, koruma, adalet, devamlılık ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi unsurları bütüncül bir biçimde kapsamaktadır. Sürdürülebilir miras yönetiminin hedefi, kapsayıcı katılım ile şeffaflık ilkeleri doğrultusunda kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır (Özcan, 2009). Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, kültürel miras alanlarının karşı karşıya olduğu tehditlerin ve risklerin dikkate alınmasıyla mümkündür.

Arca'ya (2012) göre, afetler doğal olabildiği gibi, insan ve teknolojik kökenli olabilir. Deprem, volkanik patlama, heyelan ve çığ düşmesi, fırtına, kasırga ve seller doğal kaynaklı yaşanan afetler arasındadır. Orman yangınlarının, salgın hastalıkların, savaşların kimyasal kazaların da teknolojik kökenli olduğunu belirtmektedir (Arca, 2012). Literatürde afetlerin büyük kısmının meteorolojik kökenli olduğu belirtilmesine rağmen, arkeolojik alanların maruz kalma durumu bölgesel değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle her bölge için farklı risk senaryolarının geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Her yıl doğal ve insan kaynaklı tehlikeler nedeniyle birçok afet meydana gelmektedir. Bu riskler, deprem, sel, yangın, toprak kayması, tsunami gibi doğal afetler ile vandalizm, savaşlar ve hırsızlık gibi tehditler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum bazı ülkeleri ve kültürel miras alanlarını doğrudan etkileyebilmektedir (UNESCO, ICOMOS-ICORP, MARSH International, ICCROM & UNISDR, 2013).

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki tarihi ve kültürel miras alanları zarar görme riskiyle karşı karşıyadır. Savaşlar, çatışmalar, terör eylemleri, doğal afetler, iklim değişiklikleri, tsunami ve seller doğal ve kültürel mirası da tehdit etmektedir (Haraguchi & Oers, 2014).

Doğal afetler yerleşim alanlarında yıkımlara neden olmaktadır. Hem maddi hem de manevi açıdan ağır kayıplar doğurmaktadır. Bu kayıplar arasında insan hayatından sonra yerine konulması zor olan değerlerden biri kültürel mirastır (Ünal, 2014).

Ünal (2014), kültür varlıklarının korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelerin tarihsel sürecini incelediğinde, bu düzenlemelerin savaş dönemlerindeki tahribatı önlemeye yönelik geliştirildiğini belirtmektedir.

Kültürel mirasın korunabilmesi için daha geniş ölçekli yönetim planları oluşturulması gerekmektedir. Miras öğelerinin günlük yaşamla entegrasyonu sağlanmalı, ekonomik değer kazandırılmalıdır. Koruma sürecinde toplumsal

katılım belirlenen ilkelere uygun yürütülmelidir (Öksüz Kuşçuoğlu & Taş, 2017).

Afet sonrası kültürel mirasın korunması, hem kolektif belleğin hem de ekonomik canlanma açısından işlevseldir (Akay & Özmen, 2017). Özellikle Türkiye gibi kültürel miras açısından zengin ülkelerde, afet risk yönetimi politikalarının kültürel varlıkları korumaya yönelik özel stratejiler içermesi hem ulusal kimliğin korunması hem de turizm gelirlerinin sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Afet yönetim planlarında arkeolojik alanlara özel koruma stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Afet yönetimi; afet olmadan öncesi, afet anında ve afet sonrası olmak üzere üç aşamanın ötesinde, önleme, zarar azaltma, afetlere karşı hazırlık, ilk yardım, arama kurtarma, iyileştirme ve yeniden inşa gibi birbirini tamamlayan evrelerden oluşan kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç tüm paydaşların katılımı ve aktif çalışmasıyla başarıya ulaşmaktadır (Şahin & Üçgül, 2019).

Afetler, genellikle beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan topluluklar için tehdit oluşturan büyük can ve mal kayıplarına yol açan tehditlerdir. Zamanı ve yeri belirsiz afetler, toplumun her alanında derin yıkıcı etkiler bırakabilmektedir (Artan & Özkan, 2020).

Türkiye’de kültürel mirasın korunması, merkezi yönetim (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD) ile yerel yönetimler (belediyeler, valilikler, Koruma Bölge Kurulları) arasındaki paylaşılan yetkiler çerçevesinde yürütülmektedir. Bu süreçte STK ve üniversiteler de katkı sağlamaktadır (Aslan & Erdin, 2022).

Dünya geneline baktığımızda meydana gelen 31 doğal afet türünden 28’inin meteorolojik kökenli olduğu bilinmektedir. Türkiye’de, deprem, sel, heyelan, kaya düşmesi, yangın, çığ, kar ve fırtına gibi afetler en sık görülen afetleri oluşturmaktadır. Çanakkale hem tarihte hem de günümüzde en çok meteorolojik, jeofiziksel ve hidrolojik afetleri yaşamaktadır. Çanakkale’deki afet risklerinin belirlenmesi, azaltılması ve yönetilmesi büyük önem arz etmektedir (AFAD, 2023).

Afet yönetimi, afetlerin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemleri kapsayan çok disiplinli ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç, planlama, koordinasyon, yönlendirme ve destekleme gibi öğeleri içermektedir. Tüm kurum ve kuruluşların işbirliğini gerektirmektedir (AFAD, 2023).

Kültürel mirasın afet sonrası iyileştirme süreçlerindeki rolü, sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR, 2023) tarafından

tanımlandığına göre, iyileştirme aşaması yalnızca fiziksel inşayı değil, aynı zamanda toplumların kültürel ve sosyal varlıklarının korunmasını da kapsayan bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir.

2.2 Korumaya Yönelik Ulusal ve Uluslararası Politikalar

2.2.1. Türkiye’deki Mevzuat

1982 Anayasası’nın 63. maddesine göre devlet, kültürel varlıkları koruma yükümlülüğüne sahiptir. Anayasa’da, devletin tarihi ve kültürel değerleri korumak için her türlü önlemi almak zorunda olduğu açıkça belirtilmiştir.

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal düzenleme, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen 5226 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* ve *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*” ile yapılmıştır (Resmi Gazete, 2004). Bu kanunun kapsamı 2011 yılında yürürlüğe giren 644 sayılı *Kanun Hükmünde Kararname* ve diğer düzenlemelerle genişletilmiştir. Ulusal mevzuat, Türkiye’nin taraf olduğu 1972 tarihli *UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi*, 1954 tarihli *Avrupa Kültür Sözleşmesi* ve diğer uluslararası belgelerle uyumludur. İlgili kanunda kültürel miras, “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait; bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili olarak bulunan, bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan; yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan taşınır ve taşınmaz, tüm varlıklar” olarak tanımlanmaktadır.

Ulusal ve uluslararası kuruluşlar, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için, koruma ve yönetim stratejileri geliştirerek toplumsal farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Özlem Taşkın Külçü’nün (2015) araştırması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında eğitim süreçlerinin kritik rolünü vurgulamaktadır.

Literatürde kültürel mirasın afet risklerine karşı savunmasızlığı üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar, mevzuattaki eksiklikleri (Büyükkaracıoğlu, 2016) ve risk yönetimi politikalarındaki boşlukları (Azimli Çilingir & Örcen Güler, 2020) sistematik olarak ortaya koymaktadır.

Batmaz ve Biçiçi’ye (2021) göre kültürel miras, yalnızca ait olduğu ülkeye özgü bir kavram değildir; uluslararası bir boyut taşımaktadır. Kültürel mirasın korunması, sadece tarihi eserlerin restorasyonu ile sınırlı kalmayıp, içinde bulunduğu doğal çevrenin sürdürülebilirliğini de gerektirir. ICCROM’un (2022) raporuna göre, bu durum antik kentlerin mikroklimasını bozarak yapısal çürümeyi hızlandırmaktadır. Akça (2023), kaynak yönetimindeki ihmallerin ekosistemleri tahrip ettiğini belirtmektedir.

Çanakkale’de kültürel mirasın korunması çalışmalarını, Çanakkale İl Kültür Müdürlüğü ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı yürütmektedir. Bu kapsamda müze ve ören yerlerinin envanter çalışmaları yapılmakta, sürdürülebilir koruma projeleri oluşturulmaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2023).

2.2.2. UNESCO, ICOMOS ve Uluslararası Uygulamalar

Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası politikalar, çeşitli sözleşmeler ve bildirgeler aracılığıyla evrensel bir çerçeve sunmaktadır. UNESCO’nun öncülüğünde hazırlanan 1954 tarihli *Lahey Sözleşmesi*, silahlı çatışma durumlarında eğitim, sanat, bilim ve hayır kurumlarının korunmasını öngörmektedir. Kültürel yapılar, bu sözleşme kapsamında şiddet içeren eylemlerden güvence altına alınır.

UNESCO’nun 1972 yılında kabul ettiği *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*, doğal ve kültürel miras alanlarının bilimsel yöntemlerle korunmasını ve sürdürülebilirliğini esas alan bağlayıcı bir belge niteliğindedir.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından 1999 yılında kabul edilen *Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü*, kültürel ve doğal varlıkların sadece ait oldukları topluma değil, tüm insanlığa ait olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum bireylere bu mirası tanıma hakkı verirken, aynı zamanda onu koruma sorumluluğunu da yüklemektedir (ICOMOS, 1999).

UNESCO’nun 2 Kasım 2001 tarihinde kabul ettiği “*Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi*”nin 7. maddesi özellikle yerel kültür politikalarının oluşturulmasını ve kültürel yaratıcılığın desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Bildirge, kültürlerarası diyalogun güçlendirilmesini de hedeflemektedir.

UNESCO’nun 2019 yılında güncellenen *Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi*’nde, kültürel mirasın korunmasına yönelik beş temel ilke belirlenmiştir. Bu ilkeler arasında, yasal çerçevenin oluşturulması, koruma alanlarının bilimsel verilere dayalı olarak sınırlandırılması, paydaşlar arasında iş birliğinin sağlanması ve sürdürülebilirliğin esas alınması yer almaktadır (UNESCO, 2019).

3. Yöntem

Bu çalışmada, karma yöntem benimsenmiş olup afet risk haritaları, istatistiksel veriler ve ulusal/uluslararası kurum raporları nicel veri kaynaklarını oluşturmuştur. Literatür taraması, vaka analizleri ve mevcut

çalışmaların sistematik değerlendirilmesi nitel veri toplama teknikleri olarak kullanılmıştır.

Araştırma için öncelikle kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İlgili kurumların güncel raporları sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Çanakkale'nin deprem, sel ve yangın riskleri haritalanmıştır. Arkeolojik kazı alanları ile tarihi eserlerin taşıdığı kültürel ve tarihsel değer vurgulanmıştır.

Ulusal ve uluslararası akademik yayınlar, resmi belgeler ve raporlar incelenmiştir. Bölgenin afet geçmişi ile kültürel miras üzerindeki potansiyel etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; afet risk haritaları bölgesel karşılaştırmalarla desteklenmiştir. Özellikle Kilitbahir Kalesi, Troya Antik Kenti ve Gelibolu Tarihi Alanı gibi kritik bölgelerin risk profilleri detaylı biçimde ele alınmıştır.

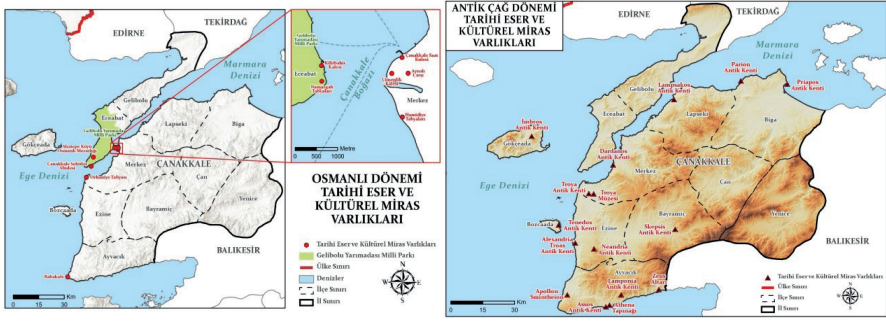
Araştırmanın sınırlılıkları arasında, Çanakkale'deki tüm kazı alanlarının çalışmaya dahil edilmemesi ve iklim değişikliğine ilişkin projeksiyonların analizlere yansıtılmamış olması yer almaktadır. Bu yöntem, kurumsal verilere dayalı sistematik bir analiz yaklaşımı sunarak ileride gerçekleştirilecek saha temelli araştırmalara zemin hazırlamaktadır.

Çalışmada kullanılan tüm veriler açık erişimli ve kamuya açık kaynaklardan alınmıştır. Etik ilkelere uygun biçimde, hiçbir birey ya da kurumlara zarar verebilecek nitelikte veri toplanmamıştır.

4. Bulgular

4.1. Çanakkale Örneği Üzerinden Değerlendirme

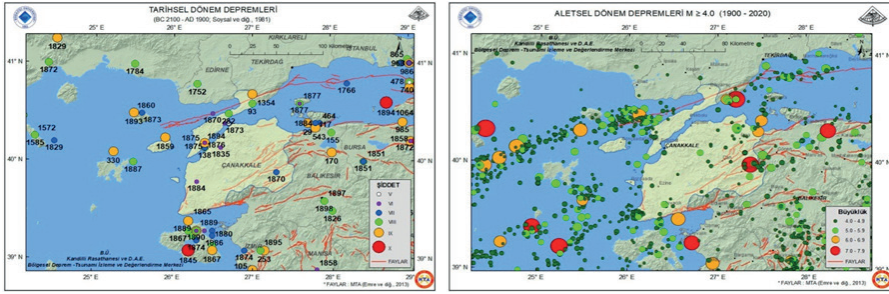
Çanakkale, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle zengin bir somut kültürel mirasa sahiptir. Alexandria Troas Antik Kenti, Truva Antik Kenti, Assos Ören Yeri, Aynalı Çarşısı, Kilitbahir ve Çimenlik Kaleleri ile Gelibolu Yarımadası Tarihi Alanı gibi önemli yapılar, bölgenin kültürel sürekliliğini yansıtmaktadır (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Şekil 1: Çanakkale antik çağ dönemi tarihi eser ve kültürel miras varlıkları haritası (Zirek, 2025).

Bölgenin öne çıkan kültürel varlıkları:

- **Troya Antik Kenti:** 1998 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alan Şekil 1'de görüldüğü üzere deprem riski yüksek bölgede konumlanmaktadır. Antik kent, MÖ 3000'den Osmanlı dönemine kadar kesintisiz yerleşim katmanlarına sahiptir. (UNESCO, 1998).
- **Kilitbahir ve Çimenlik Kaleleri:** Boğaz savunma sisteminin kritik unsurları olan bu kaleler, Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilmiştir (Eyice, 2002). Bu yapılar Kuzey Anadolu Fay Zonu'na yakın mesafede yer almakta olup yüksek deprem riski altındadır (AFAD, 2021).
- **Gelibolu Tarihi Alanı:** 33.000 hektarlık alanı kapsayan bölge, Şekil 3'te vurgulandığı gibi orman yangınları açısından yüksek risk taşımaktadır (Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2023). 2020-2023 döneminde ciddi yangın tehditleri yaşanmıştır.
- **Assos Antik Kenti :** Behramkale Köyü'nde yer alan bu kent, MÖ 7. yüzyıl Aioli yerleşiminin önemli örneklerindendir (Tombul, 2015). Athena Tapınağı ve antik tiyatrosuyla öne çıkan Assos, Şekil 2'de görülen orta-yüksek seviyedeki deprem riskine ek olarak kaya düşmesi tehlikesi altındadır (Bekler vd., 2016). Antik liman mevkiinde 2021 yılında kaya düşmesi ne yönelik ıslah çalışmaları gerçekleştirilmiştir (ICOMOS, 2021).

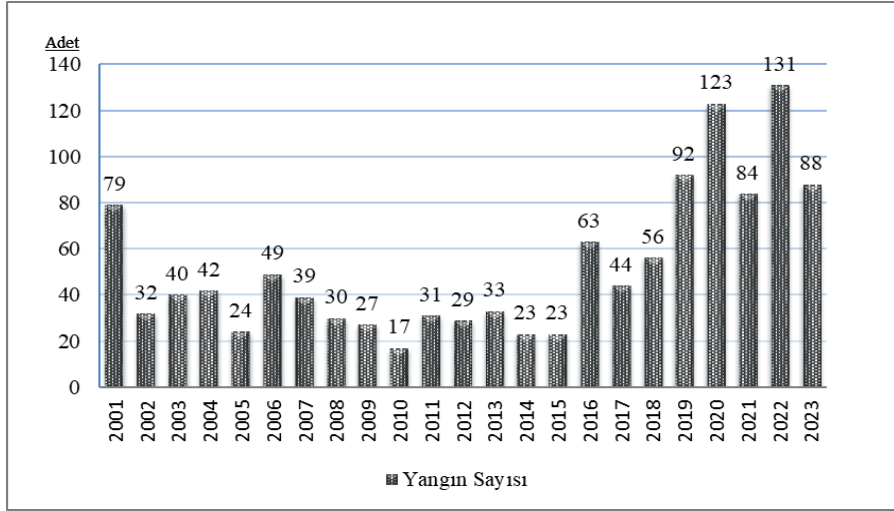
Şekil 2: Çanakkale’de yaşanan tarihsel ve aletsel dönem depremleri haritası. (AFAD, 2021).

Çanakkale’de yaşanan depremler, çoğunlukla Kuzey Anadolu Fay Zonu’nun düşey ve yanal hareketliliği sonucunda meydana gelmektedir. Bu fay hatları, Biga yarımadasında önemli yerleşim yerlerini, hem tarihsel hem de aletsel dönemlerde yıkıcı etkileriyle tehdit etmiştir (Gezer & Bekler, 2021).

Şekil 3: Çanakkale’de orman yangınları ve heyelan envanter haritası. (AFAD, Çanakkale İRAP, 2021).

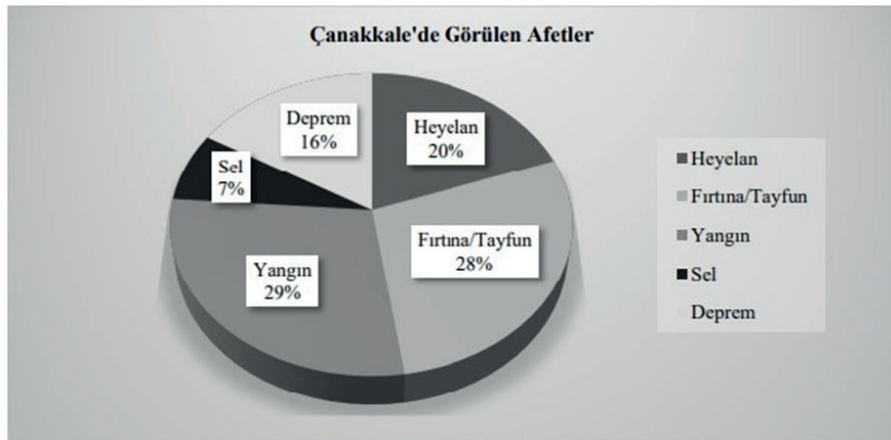
Yaşanan afetlerde oran olarak %29'la en fazla paya sahip olan afet, orman yangınları olmuştur. 2020 ve 2023 yılları arasında yaşanan yangınlar hem doğal hem de insan kaynaklı sebeplerle büyük zararlara yol açmıştır. Özellikle boğazın her iki yakasındaki kültürel mirasımız açısından çok önemli olan Gelibolu Tarihi Milli Parkı alanları risk altında kalmıştır. Artan sıcaklık, kuraklık, rüzgar gibi iklimsel etmenler nedeniyle orman yangınlarının sıklığı artmıştır.

Tablo 2 :Çanakkale İli Son 22 Yılda Meydana Gelen Orman Yangınları(AFAD, Çanakkale İRAP, 2023).

Çanakkale’de gözlenen afetlerin dağılımı şu şekildedir:

- %29’u orman yangını,
- %28’i fırtına,
- %20’si heyelan,
- %16’sı deprem
- %7’si ise sel olarak belirlenmiştir (AFAD, 2020).

Şekil 4: 1950-2020 Yılları Arasında Çanakkale’de Görülen Afet Yüzdeleri (AFAD, 2020; Bekler vd., 2022).

Ana bulgular; bölgesel arazi yapısı ve sismik aktivitenin afet çeşitliliği üzerinde belirleyici rol oynadığı, orman yangınlarını ve fırtınaların toplam afetlerin %57'sini oluşturduğu, sel olaylarının sıklığındaki artışın altyapı ve kültürel miras için uzun vadeli risk teşkil ettiği anlaşılmıştır.

Tablo 1: AFAD (2021) ve kazı raporlarına dayalı risk analizi.

Kültürel Varlık	Ana Riskler	Aciliyet Derecesi
Truya Antik Kenti	Deprem (%70 1. derece risk), Sel	★★★★★
Kilitbahir Kalesi	Deprem, Kıyı Erozyonu	★★★★☆
Gelibolu Alanı	Yangın, Deprem, Fırtına	★★★★☆
Assos Antik Kenti	Kaya Düşmesi (%22 eğim), Deprem	★★★★☆

4.2. Mevcut Koruma Durumu

- ✓ Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) 2014 yılından bu yana uygulanmakta olup kültürel mirasa yönelik özel önlemler içermektedir.
- ✓ 6546 Sayılı Kanun ile Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı kurulmuştur (Parlak & Şeker, 2015).
- ✓ AFAD ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında 2022 yılında imzalanan protokol ile risk yönetimine yönelik kurumsal işbirliği güçlendirilmiştir.
- ✓ Yerel yönetimlerin %65'inde, kültürel miras odaklı afet eğitimi programları düzenlenmektedir (AFAD, 2023).

5. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Çanakkale ilinde yer alan arkeolojik miras alanlarının, özellikle yangın, deprem, heyecan ve iklim değişikliğine bağlı afetler nedeniyle yüksek risk altında olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, yalnızca yapısal müdahalelerin yeterli olmadığını, yerel aktörlerin sürece dahil edilmesini esas alan bütüncül bir yaklaşımı savunan Oktay vd. (2020) ile paralellik göstermektedir. Bu durum, AFAD (2023) verileriyle de örtüşmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi, Çanakkale'de de kültürel varlıklar sismik hareketler karşısında savunmasızdır. Özellikle Troya ve Assos gibi hem arkeolojik hem de turistik değeri yüksek alanlarda, alt yapı eksiklikleri ve uzun vadeli koruma planlarının yetersizliği riskleri daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, Çanakkale gibi kıyı bölgelerinde yer alan kazı alanlarının, gelecekte bu etkilerden olumsuz etkilenme potansiyeli yüksektir. Çanakkale özelinde kültürel mirasın korunmasına yönelik etkili bir afet yönetimi için yalnızca kurumlar arası koordinasyon değil, aynı

zamanda kazı başkanları gibi sahada doğrudan görev yapan uzmanların bilgi ve deneyimlerinin sistematik biçimde bütünleşik yönetime dahil edilmesi gerekmektedir.

Önerilen İyileştirmeler:

- Tüm tarihi alanlarda dijital izleme ağı kurulması,
- AFAD'ın kültürel miras özelinde afet senaryoları hazırlaması,
- Kazı başkanlarının tecrübelerinden faydalanılması ve işbirliği yapılması,
- Yerel halkın koruma ekiplerine dahil edilmesi,
- Koruma kurullarında afet uzmanı bulunmasının zorunlu hale getirilmesi,
- Erken uyarı sistemlerinin kültürel miras alanlarına entegre edilmesi.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Çanakkale ili özelinde arkeolojik alanların afet riskleri karşısındaki durumunu ortaya koyarken, kültürel mirasın korunmasında disiplinlerarası bir afet yönetimi yaklaşımının önemini vurgulamaktadır. Araştırma bulguları, yalnızca yapısal önlemlerin yeterli olmadığını; yerel yönetimler, afet kurumları, kazı başkanları ve sivil toplum gibi farklı paydaşların eşgüdüm içinde çalışması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut ulusal mevzuatın uluslararası koruma ilkeleriyle daha uyumlu hale getirilmesi, kültürel miras alanlarına yönelik risk analizlerinin düzenli olarak güncellenmesi, yerel kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Afet risk azaltım stratejilerinde kültürel mirasın etkin şekilde dikkate alınması, sürdürülebilir koruma politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Çanakkale özelinde bu alandaki boşluğu dolduran çalışma, benzer risk altındaki diğer kültürel miras alanları için de yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışmanın önemi üç temel noktada ortaya çıkmaktadır:

- ✓ Kültürel mirasın korunmasına yönelik disiplinlerarası bir afet yönetimi modeli sunması,
- ✓ Yerel ve ulusal karar alma süreçlerine kanıta dayalı öneriler getirmesi,
- ✓ Uluslararası ilkeler ile ulusal uygulamalar arasındaki entegrasyonu desteklemesi.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2020). *Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB) analiz modülü*. <https://www.afad.gov.tr/tabb-turkiye-afet-bilgi-bankasi>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2021). *Çanakkale il risk azaltma planı*. <https://canakkale.afad.gov.tr/kurumlar/canakkale.afad/PdfDosyaları/Canakkale-IRAP.pdf>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2022). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-planı>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2023). *2023 yılı doğa kaynaklı olay istatistikleri*. <https://www.afad.gov.tr/afet-istatistikleri>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2023). *Türkiye’de afet yönetimi*. <https://www.afad.gov.tr/kitaplar>
- Akça, S. (2017). Kültürel miras yönetimi: İstanbul Tarihi Yarımada örneği değerlendirme ve öneriler. *İdealkent*, 8(22), 577–596.
- Akay, A. (2017). Türkiye’de afet yönetimi politikaları. In B. Özmen (Ed.), *Afet yönetimi-II* (pp. 212–248). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arca, D. (2012). Afet yönetiminde coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama. *Karadöğüş Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 53–61.
- Arslan, N. (2010). Troas Bölgesi’ndeki taşın hayat verdiği kent Assos: 1881–2009 yılları arasındaki kazılara genel bakış. *Colloquium Anatolicum Anadolu Sohbetleri IX* (pp. 113–139).
- Aslan, R. (2009). Truva arkeolojik yerleşmesi. *Türkiye’nin Dünya Miras Alanları* (pp. 2–36). UNESCO. https://www.academia.edu/51682296/Truva_Arkeolojik_Yerlesmesi
- Artan, T. & Özkan, A. O. (2020). Afetler ve sosyal hizmet. *JADEM*, 1(1), 47–54.
- Azimli Çilingir, G. & Örçen Güler, İ. (2020). Afet politikalarında risk unsuru ve afet mevzuatında risk yönetimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 152–165. <https://doi.org/10.33712/mana.687889>
- Banerjee, S. (2008). Strategic brand-culture fit: A conceptual framework for brand management. *Journal of Brand Management*, 15(5), 312–321. <http://doi.org/10.1057/bm.2008.5>
- Bekler, T., Demirci, A., & Ekinci, Y. L. (2016). Heyelan alanlarında mühendislik jeofiziği parametreleri ve değerlendirmeleri: Güzelyalı ve Lapseki Adatepe örnekleri. In [Book title] (pp. 17–39). Altın Kalem Yayınevi
- Bekler, T., Çifçi, S., Bekler, F. N., Demirci, A. (2022). *Çanakkale Şehir Merkezi Risk Azaltma Çalışmaları ve Afet Farkındalığının Değerlendirilmesi*. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 4(1), 73–97. <https://doi.org/10.46464/tdad.1041575>

- Büyükkaracıoğlu, N. (2016). Türkiye’de yerel yönetimlerde kriz ve afet yönetim çalışmalarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12, 195-219.
- Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Çanakkale kültür envanteri*. <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-150400/canakkale-kultur-envanteri.html>
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı. (2023). *Çanakkale tarihi alanları*. <https://canakkaletarihialan.gov.tr/>
- Çanakkale Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Çanakkale tarihçesi*. <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70468/tarihce.html>
- Çanakkale Valiliği. (2020). *Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) tarihçesi* [Resmî belge]. <http://www.canakkale.gov.tr/kale-i-sultaniye-cimenlik-kalesi>
- Diker, O. (2016). Kültürel miras ile kültürel miras turizmi kavramları üzerine kavramsal bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 365-374.
- Eyice, S. (2002). Kilitbahir Kalesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilitbahir-kalesi>
- Gezer, A., & Bekler, T. (2021). 6 Şubat 2017, Mw=5.4 Ayvacak depremi öncesi ve sonrası temel deprem tehlike parametrelerinin analizi. *Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*, 7(1), 82-99.
- Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor Dergisi*, 23(92), 7.
- Hakala, U., Lähti, S., & Sandberg, B. (2011). Operationalising brand heritage and cultural heritage. *Journal of Product & Brand Management*, 20(6), 447-456. <https://doi.org/10.1108/10610421111166612>
- Haraguchi, S., & Oers, R. V. (Eds.). (2014). *World heritage papers 38: Safeguarding precious resources for island communities* (p. 101). UNESCO.
- Hatip, S. M. (2013). *Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) savunma sistemi 1770-1918*.
- ICOMOS. (1999). *Uluslararası kültürel turizm tüzüğü: Kültürel miras değeri taşıyan alanlarda turizm yönetimi*. 12. Genel Kurul, Meksika.
- ICOMOS. (2017). *Heritage at risk: Global report*. ICOMOS
- ICOMOS Türkiye. (2021). *Kültürel miras ve afet risk yönetimi: Rehber ilkeler*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0639262001633172339.pdf
- ICOMOS Türkiye. (2025). Afetler ve kültürel mirasın korunması. *ICOMOS Türkiye Bülteni*, (2), 1-29. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0656847001741947564.pdf

- ICCROM. (2022). *Climate change and cultural heritage: Impacts and adaptation strategies* [İklim değışikliği ve kültürel miras: Etkiler ve uyum stratejileri]. <https://www.iccrom.org/publications/climate-change-heritage>
- İpek, M., & Körpe, R. (2018). *Kilitbahir Kalesi geç dönem Osmanlı yapılarının arkeolojik ve tarihsel incelemesi* (pp. 1-142).
- Keleş, V., Kasapoğlu, H., Oyarçın, K., Hazar, K. A. B. A., Yılmaz, A., Kasapoğlu, B. E., ... & Yılmaz, Z. (2023). Parion 2020 sezonu kazı, restorasyon-konservasyon ve antropoloji çalışmaları. *Anatolian Archaeology*, 2, 55-93. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3359764>
- Kunt, S. (2023). Dijitalleşme çağında kültürel mirası yeniden yorumlamak. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 4(2), 49-60. <https://doi.org/10.59127/kulmira.1364908>
- Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-32.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Çanakkale kültür envanteri*. KTB Yayınları.
- Metin Parlak, T., & Çelebi Şeker, N. N. (2025). Kültürel miras ve erişilebilirlik: Çanakkale Kilitbahir Kale Müzesi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 8(1), 186-205. <https://doi.org/10.53353/atrss.1515282>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (2023). 1982 Anayasası 63. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Oktay, S., Taş, N., & Taş, M. (2020). Kültürel miras alanlarının korunması ve afet yönetimi ilişkisi. *Resilience*, 4(2), 305-321. <https://doi.org/10.32569/resilience.710387>
- Öksüz Kuşçuoğlu, G., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Özcan, K. (2009). Sürdürülebilir kentsel korumanın olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi: Konya tarihi kent merkezi örneği. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), 1-18. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2009.2.1>
- Öztepe, E. (2024). Epigrafik ve arkeolojik veriler ışığında Alexandria Troas'taki kültler ve ikonografileri. *Höyük*, 14, 91-108. <https://doi.org/10.5555/hoyuk.1591568>
- Resmî Gazete. (2004, 27 Temmuz). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve çeşitli kanunlarda değışiklik yapılması hakkında kanun* (Sayı: 25531). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>
- Strabon. (Antik dönem). *Geographika* (Kitap XIII, 1.18).
- Şahin, Ş., & Üçgül, İ. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve iş sağlığı güvenliği. *Afet ve Risk Dergisi*, 2(1), 43-63.

- Timothy, D. J. (2011). *Cultural heritage and tourism* (2nd ed.). Channel View Publications.
- Tombul, M. (2007). *Chyrysa (Gülpınar) yerleşim alanının, Kalkolitik dönemden (6000–3000) günümüze değin paleocoğrafik evrimi* (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı). <https://libratez.cu.edu.tr/tezler/7215.pdf>
- Tombul, M. (2015). *Çanakkale kültür envanteri: Arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapıları*. Çanakkale Valiliği. <https://canakkale.ktb.gov.tr/Ek-lenti/56256,canakkale-kultur-envanteripdf.pdf?0>
- UNDP. (2023, March). *Rapid damage assessment: 2023 Turkey earthquakes* (Report No. TR/2023/001). <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/UNDP%20earthquake%20%28FINAL%29.pdf>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR]. (2023). *Terminology on disaster risk reduction*. <https://www.undrr.org/terminology>
- UNESCO. (1954). *Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict*. <https://www.unesco.org/en/heritage-armed-conflicts/1954-convention>
- UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> UNESCO Türkiye. (1998). *UNESCO Dünya Mirası Listesi [World Heritage List]*. Retrieved July 15, 2024, from <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>
- UNESCO, ICOMOS-ICORP, MARSH International, ICCROM, & UNISDR. (2013). *Heritage and resilience: Issues and opportunities for reducing disaster risks*. <https://www.undrr.org/publication/heritage-and-resilience-issues-and-opportunitiesreducing-disaster-risks>
- UNESCO. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO
- UNESCO. (2021). *Managing disaster risks for World Heritage*. UNESCO World Heritage Centre.
- Ünal, G. Z. (2014). Kültürel mirasın korunması. *İSMEP Rehber Kitaplar*, Haziran 2014, İstanbul, 1–76.
- Yücel Batmaz, N., & Biçici, G. (2021). Türkiye’de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 97–110. <https://doi.org/10.33712/mana.827589>
- Zirek, İ. (2025). *Çanakkale antik çağ dönemi tarihi eser ve kültürel miras varlıkları haritası* [Şekil 1]. Çanakkale Afet Acil Durum Müdürlüğü.